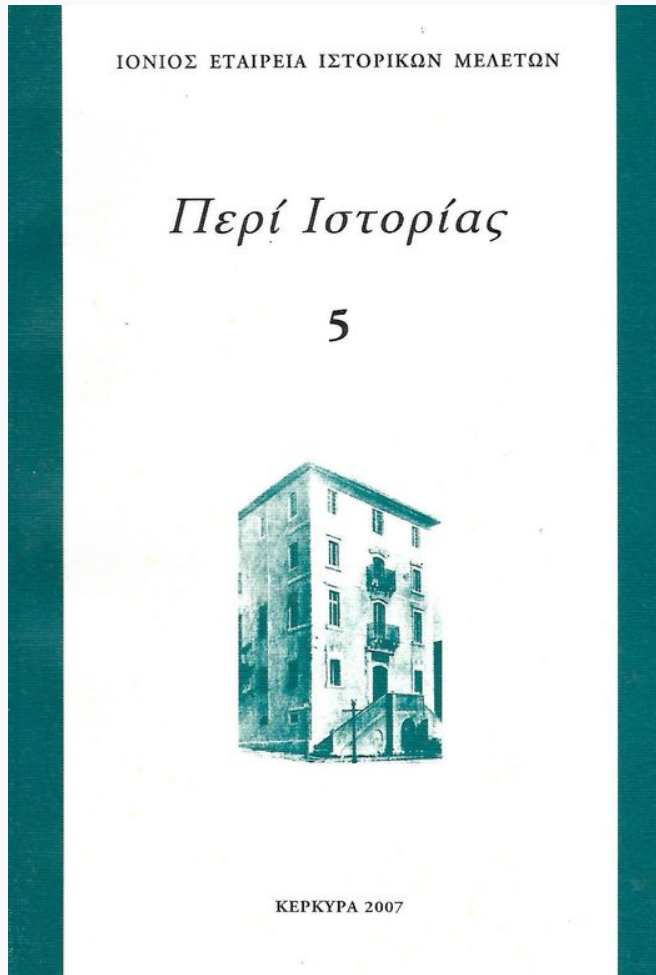

Peri Istorias

Vol 5 (2007)

Ζητήματα επαναπόδοσης της ελληνικής
ιθαγένειας και περιουσιών στους Έλληνες
πολιτικούς πρόσφυγες του εμφυλίου πολέμου

Χριστίνα Βαμβούρη

doi: [10.12681/p.i.24847](https://doi.org/10.12681/p.i.24847)

To cite this article:

Βαμβούρη Χ. (2020). Ζητήματα επαναπόδοσης της ελληνικής ιθαγένειας και περιουσιών στους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες του εμφυλίου πολέμου. *Peri Istorias*, 5, 116–120. <https://doi.org/10.12681/p.i.24847>

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΠΑΝΑΠΟΔΟΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ ΣΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Χριστίνα Βαμβούρη

Ο Εμφύλιος πόλεμος, ο οποίος έληξε το 1949, είχε καταστροφικές συνέπειες για τη μεταπολεμική Ελλάδα. Ένα από τα μέτρα που επέβαλαν οι ελληνικές κυβερνήσεις κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, αλλά και αργότερα, ήταν η καθιέρωση της αρχής της συλλογικής ευθύνης σε πολίτες οι οποίοι διώκονταν, όχι μόνο επειδή ενέχονταν άμεσα ή έμμεσα στον Εμφύλιο πόλεμο στο πλευρό του Δημοκρατικού Στρατού, αλλά και σε όσους ήταν συγγενείς των εμπλακέντων σ' αυτόν. Με τα έκτακτα μέτρα επετράπη η εκτόπιση, η κατάσχεση των περιουσιών και η αφαίρεση της ελληνικής ιθαγένειας, χωρίς όλοι τους να έχουν απαραίτητα συμμετάσχει ενεργά στην “ανταρσία”. Για παρόμοιους λόγους, κάτοικοι περιοχών, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί μετά τον Εμφύλιο στις Ανατολικές χώρες, υπέστησαν τις ίδιες ποινές, με το αιτιολογικό ότι είχαν διαφύγει στο εξωτερικό χωρίς άδεια από τις κρατικές αρχές.

Με 135 ειδικά ψηφίσματα, αναγκαστικούς νόμους και βασιλικά διατάγματα αφαιρέθηκε η ελληνική ιθαγένεια από 22.266 Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες και δεν επιτρεπόταν η επιστροφή τους στην Ελλάδα. Οι αφαιρέσεις της ιθαγένειας γίνονταν ατομικά και συλλογικά, από οικογένειες ή και από όλους τους κατοίκους χωριών, ανεξαρτήτως ηλικίας.

Χαρακτηριστικό της σταθερής πολιτικής της απαγόρευσης επιστροφής των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων από τις μετεμφυλιακές κυβερνήσεις, είναι ότι τα 9/10 των στερήσεων της ιθαγένειας έγιναν κατά τα έτη 1955-1963, με την κατηγορία της αντεθνικής δράσεως. Δημοσιεύματα στον τύπο καταδεικνύουν ότι η κυβερνητική τακτική ήταν να μη δέχεται ούτε ενδεχόμε-

νο συζήτησης για το θέμα της χορήγησης γενικής αμνηστίας.

Αντίθετα, έντονο ήταν το ενδιαφέρον για την επιστροφή άλλων ομάδων ανθρώπων, που βρίσκονταν αποδεδειγμένα “ακουσίως” στο “σιδηρούν παραπέτασμα”. Ήδη, από το τέλος του 1949 είχαν ξεκινήσει διαπραγματεύσεις μεταξύ αξιωματούχων του ελληνικού κράτους και εκπροσώπων των κυβερνήσεων των Λαϊκών Δημοκρατιών, για την επάνοδο των παιδιών, των αιχμαλώτων ελλήνων στρατιωτών και αξιωματικών και των απαχθέντων ομήρων. Από το 1950 άρχισε ο επαναπατρισμός των ομάδων αυτών, ο οποίος συνεχίστηκε για χρόνια. Οι επαναπατρισθέντες χρησίμευαν από τις ελληνικές κυβερνήσεις ως μέσο αρνητικής προπαγάνδας για να αποδειχθούν οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Αργότερα, ακολούθησε ο επαναπατρισμός “μη επικινδύνων” ή “παρασυρθέντων”, αφού υπέγραφαν, βέβαια, δηλώσεις με τις οποίες καταδίκαιζαν τις διδασκαλίες του κομμουνισμού. Η επάνοδος των “ανεπιθυμητών”, δηλαδή των “σκληροπυρηνικών κομμουνιστών” επιτράπη μετά το 1974.

Από τα έκτακτα μέτρα που εφαρμόστηκαν, ειδικά το ΛΖ΄ ψήφισμα, σαφές στη διατύπωσή του, αντικατοπτρίζει την αυστηρότητα με την οποία επρόκειτο να αντιμετωπίζονται όσοι ενέπιπταν στις διατάξεις του. Ειδικά συσταθείσα επιτροπή εξέταζε τις περιπτώσεις αφαιρέσεως της ιθαγενείας, η οποία επιβαλλόταν αφού τα μέλη της λάμβαναν υπόψη τους τις κοινές προτάσεις, τις σύμφωνες με το ΛΖ΄ ψήφισμα, των υπουργών Εξωτερικών, Εσωτερικών, Δημοσίας Τάξεως και Δικαιοσύνης και τα πιστοποιητικά που συνέτασσαν οι πρόεδροι των κοινοτήτων, από όπου κατάγονταν οι υποψήφιοι να απωλέσουν την ιθαγένειά τους. Με αυτά οι πρόεδροι πιστοποιούσαν αν οι φυγάδες είχαν διαφύγει στο “παραπέτασμα οικειοθελώς ή βιαίως” και επιβεβαίωναν την αντεθνική τους δράση στο εξωτερικό. Είναι, οπωσδήποτε, απορίας άξιο πώς οι πρόεδροι γνώριζαν για την αντεθνική τους δράση, αφού δίοδοι επικοινωνίας δεν υπήρχαν. Επίσης, στα πιστοποιητικά καταγραφόταν η κινητή και ακίνητη περιουσία των φυγάδων, ώστε να ακολουθήσει η δήμηση και η διάθεσή τους για την ανακούφιση των “ανταρτοπλήκτων”. Η κύρια κατηγορία για την αφαίρεση της ιθαγενείας ήταν η “αντεθνική δράσις” και στη συνέχεια εξατομικευόταν κατά περίπτωση. Οι ανιθαγενείς, πλέον, φυγάδες διαγράφονταν από τα μητρώα αρρένων του χωριού ή της πόλης τους και ήταν σαν να μην είχαν υπάρξει ποτέ.

Αν και η ισχύς του συγκεκριμένου ψηφίσματος έπρεπε να περιορίζεται στα χρονικά όρια της ανταρσίας, εν τούτοις παρατάθηκε με συμπληρωματικά διατάγματα και παρά τις αποφάσεις του Αρείου Πάγου και του Συμβουλίου της Επικρατείας, με τις οποίες η “ανταρσία” είχε λήξει στο τέλος του 1949.

Οι επιτροπές επαναπατρισμού που είχαν δημιουργηθεί, από νωρίς, από τους πολιτικούς πρόσφυγες ή τους εν Ελλάδι συγγενείς τους δεν κατόρθωσαν να διευκολύνουν την επάνοδο των εκπατρισμένων, αφού η θέση των μετεμφυλιακών κυβερνήσεων ήταν πάγια και αγνοούσαν ακόμη και την ύπαρξή τους.

Η κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή εφάρμοσε το 1962 το νομοθετικό διάταγμα 4234, με το οποίο “Έλληνες υπήκοοι, δράσαντες ή δρώντες αντεθνικώς και διαμένοντες εις το εξωτερικόν, μέλη διαλυθέντων κομμάτων” κηρύχθηκαν έκπτωτοι της ελληνικής ιθαγένειας και απαγορεύθηκε η επιστροφή τους στην Ελλάδα. Κυβερνητικοί παράγοντες υποστήριζαν ότι πιθανή επιστροφή των φυγάδων θα δημιουργούσε “αναμόχλευση των παθών”, επειδή αυτοί δεν θα μπορούσαν να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία.

Η ανάληψη της εξουσίας από την Ένωση Κέντρου και το Γ. Παπανδρέου δημιούργησε ελπίδες για ελεύθερο επαναπατρισμό των πολιτικών προσφύγων και πλήθαιναν τα σχετικά δημοσιεύματα στον τύπο και τα υπομνήματα των συλλόγων και των οργανώσεων που επιδίωκαν τον επαναπατρισμό των πολιτικών προσφύγων. Εν τούτοις, η θέση του προέδρου της κυβέρνησης, Γ. Παπανδρέου, για το θέμα του επαναπατρισμού είχε διατυπωθεί το Νοέμβριο του 1964, ότι δεν επρόκειτο να υπάρξει ομαδικός επαναπατρισμός των συμμοριτών. Εξακολούθησε η εφαρμογή της κατ’ άτομον εξέτασης αιτήσεων.

Επί δικτατορίας ελάχιστοι πολιτικοί πρόσφυγες επέστρεψαν, πάντοτε μετά από υπογραφή δηλώσεων μετανοίας και από παρεμβάσεις υψηλά ισταμένων πολιτικών προσώπων. Μετά την πτώση της χούντας η κατάσταση βελτιώθηκε και ως το τέλος της δεκαετίας του 1970 είχαν επαναπατρισθεί 17.500 περίπου πρόσφυγες. Οι περισσότεροι, περίπου 45.000 άτομα, επαναπατρίστηκαν μέχρι τις αρχές του 1990. Τον Αύγουστο του 1974 δημοσιεύθηκε το κείμενο του προεδρικού διατάγματος για την αμνηστία, στο οποίο υπάρχει μνεία και στο ζήτημα των πολιτικών προσφύγων και με το οποίο επρόκειτο να επανεξετασθούν οι διατάξεις με τις οποίες έλληνες υπήκοοι είχαν κηρυχθεί έκπτωτοι της ιθαγένειάς τους. Εξακολουθούσε, βέβαια, να εφαρμόζεται η κατά περίπτωση εξέταση των αιτήσεων, αλλά οι ρυθμοί επαναπατρισμού αυξήθηκαν και οι περιορισμοί ελαττώθηκαν. Δεν χρειαζόταν, για παράδειγμα, η υπογραφή της δήλωσης άρνησης του κομμουνισμού, αλλά μόνο η συμπλήρωση του Δελτίου Ατομικών Στοιχείων μαζί με την αίτηση επαναπατρισμού.

Ο ελεύθερος επαναπατρισμός και η απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας επετράπη με την κοινή υπουργική απόφαση 106841/1983 των συναρμοδίων

υπουργών Εσωτερικών και Δημοσίας Τάξεως, Γ. Γεννηματά και Ι. Σκουλαρίκη, με την οποία μπορούσαν να επιστρέψουν ελεύθερα όλοι οι Έλληνες το γένος πολιτικοί πρόσφυγες απόφαση η οποία ισχύει και σήμερα και η οποία αποκλείει όσους δέχθηκαν, στις χώρες που ζούσαν, ξένη υπηκοότητα, την οποία δεν απορρίπτουν για να επανακτήσουν την ελληνική, βασική προϋπόθεση της επιστροφής τους. Η φωτογραφική εξαίρεση αφορούσε τους πρόσφυγες που κατάγονταν από την ελληνική Μακεδονία και κατοικούσαν κυρίως στη Δημοκρατία της Μακεδονίας της ενιαίας τότε Γιουγκοσλαβίας. Στην κατηγορία αυτή εμπίπτουν κατά κύριο λόγο οι κάτοικοι της χώρας των Σκοπίων.

Οι πρακτικές δυσκολίες για τους έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες που επιθυμούν να επιστρέψουν εξακολουθούν να υφίστανται, παρόλο που σταδιακά εφαρμόστηκαν νόμοι για τη ρύθμιση των ασφαλιστικών και συνταξιοδοτικών θεμάτων των πολιτικών προσφύγων και για την απόδοση των δημευθεισών περιουσιών τους (1285/1982, 1539/1985 και 1540/1985).

Παράλληλα με το ψήφισμα ΛΖ΄, από τον Ιανουάριο του 1948, εφαρμόστηκε και το ψήφισμα Μ΄ για τη δήμευση των περιουσιών των συμμετεχόντων στο “συμμοριακό” αγώνα, για το διάστημα που διαρκούσε η “ανταρσία”, καθώς και των συζύγων τους και όσων είχαν στερηθεί την ελληνική ιθαγένεια. Επιτροπή επιφορτισμένη με το έργο της δήμευσης των περιουσιών λάμβανε υπόψη της έγγραφο των κατά τόπους διευθύνσεων χωροφυλακής, με την υπογραφή δύο μαρτύρων, οι οποίοι επιβεβαίωναν ότι τα συγκεκριμένα άτομα είχαν οικειοθελώς ενταχθεί στις αντάρτικες ομάδες. Με τη διαδικασία αυτή, και χωρίς εξασφάλιση από ψευδείς καταγγελίες, ξεκινούσε η διαδικασία της δήμευσης περιουσιών. Όταν ετέθη το ζήτημα αυτού του κινδύνου στην επιτροπή της βουλής από ορισμένους βουλευτές, ο αρμόδιος υπουργός Γεωργίας, Α. Παπαθανάσης, απέρριψε τις προταθείσες τροπολογίες και αρκέστηκε να διαβεβαιώσει ότι, κατά τη γνώμη του, “ήταν απίθανο να καταφύγουν άτομα σε ψευδείς δηλώσεις για να επικαρπωθούν τα κτήματα που ανήκαν σε υπόπτους”. Η φιλοσοφία της νομοθετικής ρύθμισης των δημεύσεων των περιουσιών απέβλεπε, κατά τον εισηγητή Βαμβέτσο, στο να αποτελέσουν αυτές εμπράγματα αποζημιώσεις των θυμάτων των συμμοριτών, όπως και έγινε. Οι δημευθείσες περιουσίες, τις περισσότερες φορές διανεμήθηκαν σε ακτήμονες “ανταρτόπληκτους”.

Οι συνήθεις κατηγορίες με τις οποίες έχανε κανείς την ιθαγένεια και την περιουσία του και καταδικαζόταν σε θάνατο ή φυλάκιση ήταν η συμμετοχή σε ομάδες που αποσκοπούσαν στη διά της βίας προσβολή των αρχών, της ασφάλειας του κράτους ή επειδή παρέιχαν κάθε είδους βοήθεια στους αντάρ-

τες (σε ρούχα, τρόφιμα ή ιματισμό) ή κατείχαν παράνομα όπλα.

Κοινό στοιχείο των έκτακτων μέτρων είναι πως επιβάλλονταν με βάση υ-
πόνοιες και όχι αποδείξεις από διοικητικά όργανα με συνοπτικές διαδικασί-
ες, οι οποίες στην ουσία στερούσαν κάθε δυνατότητα άμυνας και αυτοϋπε-
ράσπισης τα θιγόμενα άτομα. Ταυτόχρονα αποτέλεσαν παρέκκλιση από τις
συνταγματικές εγγυήσεις των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των πολιτών.

Η εφαρμογή των έκτακτων μέτρων είχε σοβαρότατες επιπτώσεις για την
ελληνική κοινωνία, αφού ο αντικομμουνισμός και η εθνικοφροσύνη έγιναν οι
βάσεις της ιδεολογίας που κυριάρχησε, εισχώρησαν στους θεσμούς του κρά-
τους κατά τη μεταπολεμική περίοδο και χώρισαν τους πολίτες σε δυο κατη-
γορίες: τους εθνικόφρονες, των οποίων οι πολιτικές απόψεις συμβάδιζαν με
τις επιδιώξεις των κυβερνήσεων για “ομαλότητα”, και τους κομμουνιστές, οι
οποίοι επεδίωκαν “την εκτροπή του πολιτεύματος”. Οι συνέπειες αυτές εί-
ναι και σήμερα διακριτές, κυρίως στους αγώνες που κάνουν σύλλογοι επανα-
πατρισθέντων για να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια όλοι οι πολιτικοί
πρόσφυγες και να τους αποδοθούν οι περιουσίες τους ή ανάλογη αποζημίω-
ση. Ειδικά για το τελευταίο ζήτημα, οι επαναπατρισθέντες προσπαθούν και
με ένδικα μέσα να ικανοποιηθούν. Η δήμευση των περιουσιών απογυμνώνον-
τας τους ίδιους και τους άμεσους συγγενείς τους από τα περιουσιακά τους
στοιχεία και τα μέσα διαβίωσής τους είναι ένα εμπόδιο για τον επαναπατρι-
σμό, εφόσον η απόδοσή τους δεν μπορεί να γίνει, μια που εδώ και χρόνια έ-
χουν παραχωρηθεί σε τρίτα πρόσωπα, τα οποία δεν έχουν, και δικαίως συ-
χνά, τη διάθεση να τα επιστρέψουν. Συμβαίνει επίσης οι πρόσφυγες να βρί-
σκουν τα σπίτια και τα χωράφια τους κατεστραμμένα. Η δυσκολία ανάκτη-
σης των περιουσιακών τους στοιχείων είναι ένας λόγος για τον οποίο η
πλειοψηφία των επαναπατρισθέντων επέλεξε να εγκατασταθεί σε μεγάλα α-
στικά κέντρα ώστε να αποκατασταθούν πιο εύκολα επαγγελματικά.

Με την πάροδο του χρόνου και τους ευνοϊκούς νόμους λίγοι είναι οι πο-
λιτικοί πρόσφυγες οι οποίοι δεν έχουν επαναπατριστεί οι περισσότεροι ε-
πειδή τα παιδιά τους είναι αποκατεστημένα στις χώρες όπου γεννήθηκαν,
και οι λιγότεροι επειδή δεν τους επιτρέπεται ο επαναπατρισμός ως “μη Έλ-
ληνες το γένος”.